

ערן עסיס

כתובה, על שום מה? - עיון בסוגיה ירושלמית*

ראשי פרקים:

א. 'מבוא'

ב. פתיחת הסוגיה

ג. שלוש תשובות:

רוצה הוא ליתן כמה וליקרות חתנו של פלוני

רוצה הוא ליתן כמה בתשמישה שהוא ערב

רוצה הוא ליתן כמה על קניינו שהוסיף

ד. התשובה המכרעת

ה. על דרכה של הסוגיה - סיכום

א. 'מבוא'

אנו, לומדי הגמרא, ניגשים אל עולם הלימוד במבט מבחוץ. איננו חיים את עולם המושגים שבתלמוד כמובן מאליו, ועלינו לרכוש כמה וכמה מושגים כדי להתחיל את הלימוד. לפני הדיון בפרטי ההלכות, עלינו להכיר את הכללים ההלכתיים הראשוניים; אלו הן הנחות היסוד של ההלכה, המהוות בסיס לדיון בפרטים. בנוסף, עלינו להקדים כמה עובדות ריאליות, המשקפות את הסביבה המציאותית שעליה מדברת ההלכה; זוהי ההקדמה שתאפשר לנו לענות בעצמנו על שאלת 'היכי דמי', ולהבין את ההקשר הטבעי שבו מתרחשים הדברים.

ברם, היכרות חיצונית עם העולם אינה מספקת על מנת להבין באופן עמוק את המציאות שעליה ההלכה דנה. מכיוון שההלכה עוסקת בבני אדם ופונה אליהם, יש צורך להבין

---

* מאמר זה נהגה על ידי בבית המדרש בישיבת מעלה-גלבוע. לומדים ומקשיבים רבים - בישיבה ומחוצה לה - סייעו לי בהבנת העניין, ואילולי הם לא היה המאמר מגיע לבשלותו. לאלו אני נותן את תודתי, וביחוד לרב יוסי סלוטניק, לאחי עמית, לאבישי בר-אשר ולנתנאל לדברג ('תודה!'). המאמר הינו פרשני באופיו, וככזה הוא בנוי בצורה המאפשרת את קריאת הטקסט המתפרש, בפני עצמו. דברי הסוגיה כהויתם מודגשים בגופן שונה ובקו מפריד, והקורא הביקורתי - יעיין.

באופן ריאלי - מהו היחס של האנשים אל אותו עניין מציאותי שהמסכת עוסקת בו. לימוד במסכת כתובות, העוסקת בקשירת קשר נישואין בין חתן לכלה, חייב לכלול הבנה מעמיקה של עולמן של הנפשות הפועלות: במה מעוניין חתן לפני הנישואין? מהם שאיפותיה של הכלה? מהי הנגיעה של משפחותיהם לעניין? אחרי הכל, התפקיד של מסכת כתובות הוא להבין לעומק את הרצונות הללו, ולגבש אותם לידי הלכות מחייבות.

אפשר להעלות את ההקדמה העמוקה מן הסוג הזה באמצעות ליקוט מקורות משמעותיים, המבארים את עומק הדברים. ברם לעניות דעתי, במסכת כתובות ניתן למצוא סוגית מבוא, הפותחת צוהר לעולם הנישואין אצל חז"ל, ומבהירה את תפקידה המהותי של הכתובה. הסוגיה הקצרה מן התלמוד הירושלמי שבה נעסוק במאמר זה, ממצה לעומק את כיווני המחשבה העיקריים בעניינה של המסכת, מתוך פרספקטיבה על חובת הכתובה ועל המניעים האנושיים המביאים אותה. המאמר הינו הרחבה של סוגיה זו, המדברת בעד עצמה.

ב. פתיחת הסוגיה

הסוגיה המיוחדת מצויה בתחילת פרק חמישי, על המשנה האומרת:

אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה,

אם רצה להוסיף אפי' מאה מנה - יוסיף...

במהלך המשנה נזכרת האפשרות של תוספת על הכתובה. ככל הנראה, במצב שהיה מקובל, התעריף שקבעו חכמים - מאתים וזו לכתולה ומאה לאלמנה - לא היה הכרחי, ובכל מקרה דנו את גובה הכתובה לגופו של עניין.¹ לכל זוג היו קובעים מחדש את גובה הכתובה, על פי הכרעת דעתם.

הירושלמי פותח בשאלה פורמלית המתעוררת בקריאת המשנה:²

¹ כך עולה מן המימרא של רב גידל בשם רב, המתאר את תהליך ההסכמה על תעריף הכתובה: "כמה אתה נותן לבנך - כך וכך, כמה אתה נותן לבתך - כך וכך..." (כתובות קב:). המימרא העוסקת בסופה בנושא אחר, מלמדת אותנו בדרך אגב, שהתהליך כולל הכרעה על הסכום, ולא היה נוהג לעמוד דווקא על הסטנדרט ההלכתי. המימרא מופיעה גם בירושלמי (פרק ה, הלכה א), והחזרה המדויקת גם שם על הנוסח בתחילת המימרא יכול להעיד על כך שזהו הנוהג באותה תקופה גם בישראל.

עם זאת, אין הכרח שבכל התיאורים דווקא אבי החתן הוא פוסק הכתובה, ולעיתים חתן בעצמו עושה זאת. כך משתמע לדוגמה מן המשנה העוסקת בפסיקת הכתובה (כתובות פרק ו, משנה ד) 'החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקפה...', במשמע שהחתן בעצמו הוא האקטיבי במעמד.

² עיקר הנוסח המצוטט כאן ובהמשך - על פי כתב יד ליידין (ושינויי המגיה הראשון), כפי שמובא במהדורתו של פרופ' יעקב זוסמן (הוצאת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"א, עמ' 980)

כמה³ הוא מתחייב לה?

לא כן רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש תריהון אמרין - הכותב שטר חוב על חבירו בחזקת

שהוא חייב לו, ונמצא שאינו חייב <לו - אינו חייב>⁴ ליתן לו!⁵

במבט ראשון זוהי שאלה פורמלית תמימה: כיצד יכול הבעל להתחייב על ההוספה שבכתובה? הרי אנו יודעים שכל שטר התחייבות צריך לצמוח מתוך חובה שקיימת במציאות! מעבר למאטים הזוים, שחובת החתן עליהם באה בכח מבית דין, יש בכתובתו סכום שאיננו מקבל שום תמורה מהותית; החתן לא קיבל שום דבר חיובי שתמורתו תעמוד התוספת שבכתובה.

הסוגיה אכן מציעה מספר הבנות לסיבת התוספת בכתובה, וכל אחת מסבירה מדוע לבעל יש עניין בהתחייבות:

רוצה הוא ליתן לו כמה, וליקרות חתנו שלפלי' (=של פלוני).

עד כדון בשפסק מן האירוסין, פסק מן הנישואין?

רוצה הוא ליתן כמה בתשמישה שהוא ערב.

עד כדון בשבעל, לא בעל?

רוצה הוא ליתן כמה על קניינו שהוסיף.

לשאלה הפורמלית - על התמורה לכתובת התוספת - מציעה הסוגיה שלוש תשובות. קריאה ראשונית ופשוטה של הסוגיה תאמר שהתשובות באות לענות על התמיהה

³ על פי רמיות המהדיר [מהדורת זוסמן] יש לקרוא כאן 'בְּמָה', כפי שמצוי בסוגיה המקבילה (לקמן, הערה 5); לדעתי ניתן לקיים את נוסח כתב-היד, ולקרוא 'בְּמָה'.

⁴ זוהי תוספת מתבקשת, בהתאם לנוסח היתר קריא של המימרא הזו, כפי שהיא מופיעה בסוגיה אחרת בירושלמי (פרק יב, הלכה יא), ועיין כאן בהמשך, בהערה 5.

⁵ אמירה זו של ריש לקיש ור' יוחנן, נמצאת במקביל לסוגייתנו גם בסוגיה בפרק יב בירושלמי. חשוב לבחון את היחס בין שתי הסוגיות - להלן הסוגיה המקבילה:

"משנה - הנושא את האשה ופסקה עמו שיוון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים... גמרא - במה הוא מתחייב לה? לא כן ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש תריהון אמרין: הכותב שטר חוב על חבירו בחזקת שהוא חייב לו, ונמצא שאינו חייב לו - אינו חייב ליתן לו! ר' שמעון בן לקיש אומר - עשו אותה כתוספת כתובה. ויתן אותה בסוף? עשו אותה כקידושי אישה..."

המימרא מופיעה כקושיה דומה בשתי הסוגיות, אך בסוגיה הזאת מובאת תשובה בשם רשב"ל, שדווקא משווה את המקרה לתוספת כתובה, דהיינו - לעיקר סוגייתנו. אם כן - משמע שמבחינתו של רשב"ל ברור על מה מתחייב בתוספת הכתובה, ואין מקום לתמיהה שבסוגייתנו. מכאן משתמע בהכרח שדווקא סוגייתנו היא ההקשר המקורי להעלאת המימרא של רשב"ל ור' יוחנן כקושיה, ובקושיה זו נעשה שימוש בסוגיה בפרק יב. מכיוון שהשאלה בשמם ניתרצה בסוגייתנו, מעלה הסוגיה בשמו של רשב"ל את האופציה שהמשנה שם מבוארת כשם שסוגייתנו התבארה. ההצעה בשמו היא על דרך הנוסחה המקובלת בבבלי 'אמר לך רשב"ל'. ואין כאן מקום להאריך בזה.

הפורמלית שהוצגה בפתיחה. ברם, כל הסימנים מעידים על כך שמהלך הסוגיה הוא משמעותי יותר; אף על פי שהסוגיה עונה בתשובות ענייניות ומשמעותיות - היא מוסיפה ומקשה בנקודות קטנות מן המציאות ההלכתית. התשובות לעומתן, ענייניות עד כדי כך, שהן מסבירות יותר מאשר הן נדרשו. כל תשובה בסוגיה יכולה להוות יסוד משמעותי ועיקרי בפני עצמו להבנת תפקידה של הכתובה בפרט, ולהבנת המניעים במערכת הנישואין בכלל.

שאלת הפתיחה של הסוגיה מהווה רק קרש קפיצה לדיון על השאלה המהותית יותר - למה חתנים רוצים לתת כתובה לנשותיהם? היות ששטר הכתובה הוא הביטוי העיקרי בעולמם של חז"ל לקשירת קשר הנישואין, התשובות בסוגיה מתארות לא רק את הטעם לתוספת הכתובה, אלא גם הטעם לקשירת קשר האירוסין והנישואין בכלל. הסוגיה מביאה שלוש תשובות, שכל אחת מהן חושפת עולם מושגים שלם של מערכת יחסים בין החתן לכלה, ובין משפחותיהם, ובכל עולם כזה יש לכתובה תפקיד אחר. ברצוני לתרגם את שלוש התשובות שבסוגיה לשלוש פרספקטיבות שונות על מערכות יחסים המכוננות את הנישואין. ואף שאין לנו בסוגיתנו ובמקבילותיה אלא נקודות מבט חלקיות, ננסה להבין את הפרספקטיבה הכוללת העומדת ביסוד כל אחת מהתשובות, מתוך סברה פשוטה ומבט אנושי בריא.

ב. שלוש תשובות

בסוף מסכת תענית, המשנה מתארת את מנהג טו באב, שבו היו יוצאות בנות ירושלים ומחוללות בכרמים, ומצטטת את המילים שהיו אומרות הבנות. הברייתא בבבלי מביאה את דברי הבנות בפירוט עשיר יותר, תוך חלוקה לשלוש קטיגוריות: "תנו רבנן: יפיות שבהן מה היו אומרות? תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות? תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים. מכווערות שבהם מה היו אומרות? קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרנו בזהובים" (תענית לא:). בהתאם לשלוש האמירות הללו נסביר את שלושת התשובות בסוגיתנו, המקבילות בתוכנן:

רוצה הוא ליתן כמה וליקרות חתנו של פלוני

"תנו עיניכם למשפחה, שאין האישה אלא לבנים"

על פי הסבר זה החתן מעוניין בהשתייכות למשפחתה של הכלה, וליתר דיוק לאביה, ומניעים אלו מביאים אותו לפסוק כתובה מוגדלת. על מנת להשתדך למשפחתו המכובדת של 'פלוני', החתן נאות להתחייב לכלתו בכתובה גדולה מן המקובל. הסוגיה מעידה על כך שההתרחשות העיקרית היא זו שבין החתן לאבי הכלה, והחתן רוצה להיות חלק ממשפחתו. הבת עצמה, שאותה עתיד החתן לשאת, איננה משפיעה על המהלך, והיא יכולה להיות כל אחת מבנותיו של 'פלוני'. חפצו של החתן הוא בכבוד שיש בהשתדכות למשפחה זו, ולפי האמור בברייתא מתענית שהבאנו לעיל, אולי ניתן אף להוסיף שהיחוס המשפחתי מביא לזרע ראוי ולבנים טובים. כנגד כל הכבוד הצפוי לו מן המשפחה - הוא מעלה את סכום כתובה.

התיאור הזה יכול לברר את המציאות המקובלת בכמה וכמה מקרים בתלמוד. כך למשל במימרא של רב גידל בשם רב, כפי שהיא מנוסחת בירושלמי: "כמה אתה נותן לבנך? - כך וכך. כמה אתה נותן לבתך? - כך וכך. כיון שקידשה - זכת בין הבנות" (כתובות פרק ה, הלכה א). תיאור פסיקת הכתובה כאן הוא אמנם קצת שונה, שכן אביו של החתן הוא העומד מול אבי הכלה, ולא החתן בעצמו. ועם זאת, מצד החתן והכלה התמונה היא דומה לדברינו - ברור לכולם על איזה חתן מדברים בעת פסיקת הכתובה, אך רק לאחר התהליך הזה, החתן מקדש את אחת מבנותיו של 'פלוני', והסכום שהוסכם באמירה בין ההורים - מתייחס, מבין כל הבנות, דווקא אליה, והיא זוכה בו. נראה, שבעת פסיקת הכתובה, לפני שהחתן החליט בקידושיו מי תהיה אשתו - עדיין לא ידוע באיזו בת הם דנים! כך משתמע גם מן המשנה במסכת קידושין (פרק ג), המתארת כמה מקרים שבהם לא ידוע באיזו בת מדובר (משנה ט-יא) או שהחתן מקדש אישה קודם לידתה (משנה ה). בכל המקרים הללו, מצטייר עולם דומה של מערכת היחסים, שעיקרה הוא בין החתן (או אביו) לבין אביה של הכלה המיועדת, וסוגייתנו מתארת מציאות דומה מנקודת מבטו של החתן. החתן מעוניין בכבוד ההשתייכות למשפחה, ולא דווקא בבת מסוימת. אם נעמיק מעט במעמד שנוצר מתוך ראייה זו של הירושלמי, אולי נוכל לשער כיצד התרחשו הדברים במציאות זו.

האמירה הזאת של החתן, המעוניין להתקרא חתנו של חמיו, יוצרת אווירה של 'נשיאת-חן', בעיקר מצידו של החתן, 'הקונה'. החתן עומד מול אבי הכלה, ושניהם יודעים שהמחיר שהוא עתיד לפסוק לכתובה הוא ביטוי לרצונו להתדבק במשפחה. החתן יודע

שההכרעה שלו על גובה הכתובה תבחן על ידי אבי הכלה, ותמחיש את רצינותו - כאדם בכלל, וכחתן בפרט, ותג המחיר שיציג יבטא את הכבוד שהוא רוחש למשפחת הכלה.⁶ גם אבי הכלה מצדו, רוחש כבוד לחתן, ומלבד עובדת היותו המארח,⁷ הוא מבטא זאת בנדוניה. הנדוניה היא סכום של כסף ונכסים שהזוג מקבל לרווחתם מאבי הכלה, והחתן מתחייב להחזיר כנגדם בכתובה סכום דומה. גובהה של הנדוניה מבטא את מידת הערכתו של אבי הכלה כלפי החתן, כאשר הוא ממחיש בכך את רצינות כוונותיו. בשל כך, כל צד נושא עימו מתחים משלו. עיקר המתח הוא אצל החתן, שאינו בטוח איזה רושם יעשו דבריו, והחשש היסודי שלו הוא שהכבוד שהוא מנסה להעניק למשפחה בסכום הכתובה יתפס בעיניהם דווקא כזלזול. מאידך, אבי הכלה ומשפחתו חוששים גם הם ממעמד מביך, שהם יעריכו את החתן בנדוניה שאינה הולמת. וכך, רק אם לא יהיו פערים בציפיות משני הצדדים - אבי הכלה יזכה לכבוד שציפה לו, והחתן ידע להעריך נכונה לאיזה יחס של כבוד מצפים ממנו, ושני הצדדים יוכלו לעמוד בכך מבחינה כספית - העסקה תוכל להתבצע, והוא יתקשר בכבוד המשפחה. ניתן למשיך ולשער כיצד במקרים מוגזמים המעמד הזה נטען במתחים מירביים, ויכול היה להפוך למפגן כוח של מי משני הצדדים.⁸

הסבר זה בסוגיה עומד על נקודה משמעותית ביותר, בתיאור עולם הנישואין הרווח בימי התלמוד. גם המימרא שכבר פגשנו בשם רב, המתארת באופן ציורי ועדין את סדר

⁶ פן זה במערכת היחסים מוכח באופן מובהק מן הסוגיה הקצרה המוסבת בתלמוד הבבלי על אותה משנה. בבבלי (נד): מיוחסת למשנה, לאחר תמיהת 'פשיטא', שהוא אמינא שחכמים ירצו לקבוע סכום מקסימום לכתובה כדי לא לבייש את מי שאין לו. הנחת היסוד היא זו שתיארנו כרגע - פסיקת כתובה גבוהה מעוררת כבוד לחתן, ומי שאין לו כדי הכבוד הזה עלול להתבייש.

⁷ בכל הש"ס נפוץ הביטוי 'איעסק ליה לבריה ב...' - פלוני התעסק לבנו בבית אלמוני; הוא מופיע בכ-10 מקרים שונים, ומוכנו של הביטוי הוא התעסקות לצורך נישואין. בשלושה מן המקרים מצוין בבירור שהעיסוק הוא בקביעת הכתובה - כתובות נב:, כתובות סב:, נדה סו. מן הביטוי התלמודי השגור הזה משמע בבירור שקביעת הכתובה נעשתה בבית אבי הכלה.

⁸ דוגמה אירונית לפער ציפיות כזה מצויה בסיפור על מרים בת נקדימון בן גוריון, על כל גירסאותיו (תוספתא פרק ה, הלכה י; ירושלמי פרק ה, הלכה ט; בבלי סו: איכה רבה פרשה א, סעיף מח; פסיקתא רבתי, פיסקא כט-ל). במקרה שלה, בגלל היותה יתומה קובעים בית דין את גובה כתובתה, והמשנה דורשת מבית דין לפרנס אותה לפי כבודה. בית דין פסק לה מתוך כבוד 400 דינרים - סכום גבוה במיוחד (על אף היותה שומרת יבם), אך היא לא הייתה מרוצה וציפתה ליותר. כדי להמחיש את מורת רוחה היא אמרה לדיינים 'כך תתנו לבנותיכם', משל היתה בכך קללה, אך הדיינים שראו בכך כבוד רב - ענו אחריה 'אמן'. אמנם בסיפור זה המתח הוא מול בית דין ולא מול החתן, והעניין נסוב על גובה הנדוניה, שהיא למעשה הסכום שמשפחת הכלה מעלה בכתובה; ובכל זאת, נוצר מתח של ציפיות בעקבות 'תג המחיר' המיוחס לאותה כלה.

קווי דמיון מסוימים קיימים בין סיפור זה לסיפור אחר, בעניין כסף הקידושין; על אף שבדרך כלל סכום כסף הקידושין הוא נמוך, מסופר על בנות ר' ינאי (קידושין יא.) שלא היו מוכנות להתקדש אלא בסכום דמיוני - 'תקב דינרים'. לדין, גם תג המחיר שבכסף הקידושין אמור לבטא את כבודן, והן ביקשו שלא להתקדש 'בזול'. אף שהסכום הנושא את המשמעות הזאת בסיפור זה הוא כסף הקידושין ולא תוספת הכתובה, הדפוס של מערכת היחסים שתיארנו חוזר על עצמו.

הדברים במעמד פסיקת הכתובה, חושפת את הנקודות הרגישות במערכת היחסים. אבי הכלה שואל: "כמה אתה נותן לבנך?", שאלה המתפרשת לפי דברינו - כמה אתה מוכן להשקיע בשביל בנך בכבוד המשפחה המשותפת; אבי החתן עונה: 'כך וכך', ומיד מוסיף 'וכמה אתה נותן לבתך?', והראשון עונה: 'כך וכך'. על פי דברינו מתבאר המימרא באופן מציאותי, שכן היא נוגעת ברגישות ברגע הקריטי ביותר - הרגע שבו כל צד נוקב בסכום שבו הוא נאות לכבד את השני. המימרא מדויקת גם בעיצוב הספרותי - שאלות הצדדים עומדות זה מול זה באופן שווה, והן מלמדות על כך שהמתח הוא דו-כיווני, ושאלת הכבוד נשאלת לשני הצדדים. על פי נוסח המימרא בבבלי (קב:), התיאור נחתם במילים 'עמדו וקידשו...', המדגישות את החגיגות שבסוף המעמד; בכך מתבטאת תחושת ההשלמה העולה בסוף התהליך, מתוך הכבוד ההדדי ומתוך התפוגגות החששות בין שני הצדדים.

תמונה משוערת זו של מערכת היחסים מקבלת חיזוק של ממש מסיפור המופיע בבבלי (כתובות נב:-נג.). בו מסופר על רב פפא שהלך לבית אבא סוראה לחתן את בנו, מעמד פסיקת הכתובה מתואר שם בנסיבות יוצאות דופן. רב פפא ביקש לצרף אליו לביקור את תלמידו יהודה בר מרימר, אך הוא ביקש להימנע מסיבות הלכתיות, מכיוון שהסיטואציה גורמת לאבי הכלה להוציא את הנכסים המיוחדים לנחלת הבנים, לידי כתובת הכלה. הוא הסביר את עמדתו בכך ש'מעלאי דידי היינו עשייה', דהיינו - מעלתי וכבודי מהווים כפייה על אבי הכלה לתת סכום גבוה בנדוניה, ומתוך כך שאבי החתן מלווה באיש מכובד, אבי הכלה ירגיש צורך לכתוב נדוניה גבוהה, ובכך יפסידו אחי הכלה מערך נכסיהם לירושה.

הסיפור ממשיך וממחיש, כיצד נכנס עמו יהודה בר מרימר לבית אבא סוראה, וקיבל על עצמו לשתוק, שלא לעודד את אבי הכלה לבזבז נכסים על הנדוניה על חשבון אחיה. באופן אירוני, דווקא בגלל שתיקתו - 'סבר הוא מירתח רתח' - אבא סוראה חשב שהוא כועס על כל ההצעות שהוא מעלה, ושהן אינן מספקות בעיניו. הוא רצה לרצות אותו עד כדי כך שכתב בנדוניה את כל נכסיו, ורק לאחר מעשה התברר שעמדתו של יהודה בר מרימר היא הפוכה, ואבי הכלה חזר בו.

בסיפור זה המתח המודגש הוא זה שבצידה של הכלה; אבי הכלה נתון תחת לחץ לעמוד ברף הציפיות של משפחת החתן, וכבוד החתן הוא זה שמופגן באופן משמעותי בסיפור. זאת בניגוד לסוגייתנו בירושלמי, שבה הכבוד ושם המשפחה המיוחדים הם אלו שבאים

מצד הכלה. מן הסתם, בכל מעמד יהיה צד אחד שנלחץ יותר ממשנהו, והוא זה שצריך להשקיע כדי להתקרא 'נשוי' לפלוני.⁹ העיקר השווה ביניהם הוא העובדה שהמעלה והכבוד הם הגורם המשמעותי המשפיע על הסכומים שעוברים מיד ליד. על עמדה זו מעירה הגמרא שנקודת המבט שמאחוריה איננה תקפה בכל המקרים שבעולם ההלכה. אפשר לתאר מצב שבו הכתובה ניתנת בעת הנישואין ולא בעת האירוסין, ועדיין היא נחשבת מחייבת; על כן, ההסבר הזה, התולה את כל המחויבות ברגע האירוסין, שבו חלה ההתקשרות למשפחת הכלה, אינו רלוונטי, והסוגיה מציעה הסבר אחר:

רוצה הוא ליתן כמה בתשמישה שהוא ערב

"תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי"

על פי תשובה זו, מערכת היחסים המתוארת היא שונה לגמרי. המניע המרכזי של החתן בנישואיו הוא התאוה המינית. כפי שיתברר מאוחר יותר מקושיית הגמרא, ייתכן שהחתן יבעל את הכלה עוד קודם לפסיקת הכתובה,¹⁰ וידע עד כמה תשמישה ערב. עוד בטרם ההעמדה שתבוא מאוחר יותר, ניתן לתאר מצב שבו הנישואין באים מכח הדחף המיני, גם לפני שהבעל ממש בא עליה.

גם כאן, זוהי פרספקטיבה המתארת מצבים רבים המוכרים לנו מן ההלכה. המובהק שבהם הוא בהלכה הקונסת את האישה המסרבת להיבעל: 'המורדת על בעלה', פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת. רבי יהודה אומר: שבעה טרפעיקין' (פרק ה, משנה ז).

⁹ אולי בראיה מעמיקה יותר, אפשר דווקא להבחין בין שתי הסוגיות; אולי אין זה מקרה שהירושלמי מתייחס לכבוד משפחת הכלה, ואילו בבבלי יש סיפור דווקא על חתן מכובד. יהודה בר מרימר מסתייג מן ההצטרפות למעמד פסיקת הכתובה באופן עקרוני, מסיבות הלכתיות, מבלי הבחנה אם הכבוד הוא נוטה לצד הכלה או לצד החתן. בעיניו, המעמד הזה פוגע באופן שיטתי במרקם המשפחתי של צד הכלה דווקא, והוא מסתייג ממנו. מכאן נלמד שיסוד היחסים במערכות הנישואין שבחברה שלו היה מושתת על כך שהכלות ורדפות אחרי חתניהן, וכבודו של החתן הוא זה שמלחץ בדרך כלל את צד הכלה. במקביל ניתן להמשיך ולשער, שדווקא בתלמוד הירושלמי המציאות היא הפוכה, שבה החתנים ורדפים אחרי כלותיהן. הכבוד המופגן במערכת היחסים כזאת הוא כבוד החתן למשפחת הכלה, ועל כן - דווקא בסוגיה ירושלמית מצינו את הכיוון הזה. חלוקה מעין זו מסבירה אף את הבדלי הניואנסים המשמעותיים בברייתא המתארת את ההשתלשלות ההיסטורית של הכתובה. הברייתא הזו מסבירה שבתחילה היה נהוג לתת את הכתובה (200 לבתולה ו-100 לאלמנה) ככסף ממש למשפחת הכלה בעת הנישואין; בירושלמי ובתוספתא, הברייתא מסבירה שפני הדברים השתנו כי היה קל בעיני הבעל לגרשה, ואילו לפי הבבלי השיטה השתנתה דווקא מפני שהכתובה הייתה יקרה מדי. דווקא בבבלי, על פי דרכו, לא רואה עניין בכך שהבעל יתן מדעתו סכום גבוה בכתובה, ומי שכבר נלחץ וצריך להקדים ולתת נדוניה - זוהי משפחת הכלה. ועם זאת, יש לזכור שמדובר בהשערה בלבד, ואין הדברים מבוססים כל צרכם.

¹⁰ העובדה שזה מנהג רווח עולה בבירור מעיון הירושלמי בסוגיית 'האוכל אצל חמיו ביהודה' (פרק א, הלכה ה), וכבר במשנה מתואר מצב זה כאפשרות (כתובות א, ה; יבמות ד, ט).

בהלכה זו, יש לחובת האישה בתשמיש לבעלה זיקה ישירה לכתובה עצמה, ועובדה זו כשלעצמה מעידה כמאה עדים על מהות קשר הנישואין המונח בבסיס הלכה זו. כאשר האישה מתכחשת לחובתה המינית כלפי בעלה, היא פוגעת באבן היסוד של השתייכותה לבעלה, והכתובה, המבטאת את ההשתייכות הזאת, היא הנפגמת במקביל.^{11 12}

איזכור נוסף לגישה זו מצוי במפורש גם בסוגיה סמוכה בירושלמי. בהמשך משנתנו מובאת דעת ר' אלעזר בן עזריה, הסבור שבמקרה של גירושין או מות הבעל בין האירוסין לנישואין, האישה מאבדת את תוספת הכתובה ומקבלת רק את המינימום (100/200) - 'שלא כתב לה אלא על מנת לכנסה'. את המשפט הזה במשנה מסבירה סוגיית הירושלמי - 'שלא הוסיף לה אלא בשביל חיבת לילה הראשון שבעל' (ירושלמי פרק ה, הלכה א). הבסיס הבלעדי לתוספת הכתובה, על פי הסבר זה בסוגיה בירושלמי, הוא הנאת הביאה הראשונה, בדיוק כפי שמובא בסוגייתנו.¹³

באופן עקרוני, כך הם גם פני הדברים בסיפור בבבלי על נישואי בנו של רבי (כתובות כ:); הסיפור מתחיל בהסכמה עם אבי הכלה לכך שילמד תורה שתיים עשרה שנה, אך יופיה של האישה, שהעבירוה לפניו פעם ופעמים, מדרדר את רצונו ללמוד תורה והוא מעוניין לכונסה מיד. כבר עמד רב יהודה (בשם רב, ירושלמי כתובות, פרק ה הלכה ב) על כך שהסכמתה של האישה לוותר על הכתובה ולתת לבעל חירות כלכלית ללימוד תורה, מהווה למעשה ויתור על כתובת המינימום המגיעה לה. לכאורה, ההסכמה של בנו של רבי לוותר על 'זכותו' ללימוד תורה, דומה על פי הציר של רב יהודה להעלאת סכום הכתובה, ומהלך זה מושפע מן הגורם שביסוד התשובה בסוגיה - יופיה של האישה.¹⁴

¹¹ אמנם, עיון במשנה חושף שקיים אסור גם על הבעל למרוד על אישתו בתשמיש (סוף משנה ז), ולכאורה הדברים יכולים להיראות כסימטריים. ברם, לשון המשנה האומרת 'וכן המורד על אשתו', רומזת איווהי המשנה הקדומה ואיווהי המאוחרת, ובאה התוספתא ומכריעה: 'המורדת על בעלה - זו משנה ראשונה, אבל רבותינו התקינו שיהו מתרין בה ארבע וחמש שבתות...'. ועל כן, דברי מוסבים על המשנה הקדומה, שבה מצוי היסוד הראשוני שעליו מדובר בסוגיה.

¹² מקרה זה שונה מן המקרים האחרים שבהם נפגעת כתובתה של האישה, המצויים בפרק שביעי במשנה - העוברת על דת משה ויהודית. במקרים אלו הפגיעה היא לא בכתובה עצמה, אלא בעצם זכותה של האישה לפיצוי; אישה העושה מעשים שמבחינת הבעל הם בגדר 'לא ייעשו' - הבעל יכול לגרש אותה בלי כתובה כלל. אין הם גוררים ענישה בבחינת מידה כנגד מידה, כמו אצל המורדת, אלא אופציה לביטול הנישואין באופן מלא.
¹³ הדברים נכונים במימרא כפי שהיא מנוסחת בירושלמי; ברם, בבבלי (נז.) היא מובאת בשם רב יוסף בלי המילה 'שבעל', רק 'על חיבת לילה הראשון'. אין בכונתו לדון איווהי המימרא המקורית ובאיווהי הניסוח השתנה, שכן דברי נוגעים לניסוח בירושלמי, בין אם הוא מוקדם ובין אם הוא מאוחר. על כל פנים, הבבלי משתמש במימרא זו בכיוון הפוך בדיוק, כדי להוכיח שלא חיבת הביאה היא הרגע המשמעותי בהחלת הכתובה, אלא הכניסה לחופה, ועיין שם.

¹⁴ ראוי להסתייג ולהעיר על ההבדל הדק שבין הטעם שבסוגייתנו - תאוות התשמיש, לבין הגורם המרכזי בסיפור מעין זה ודומיו - היופי הנשי; לא תמיד החשק המיני מושפע מן היופי החיצוני, ואין הכרח לקשור ביניהם. עם זאת, פעמים לא מעטות הם משפיעים זה על זה, וההתפלגות מן היופי הנשי החיצוני מעוררת אצל

כך הדבר גם בעוד מקומות רבים (מקורות נוספים: משנה נדרים ט, י; שבת סד; ספרי במדבר, פרשת נשא פיסקא ח, בשיטת חכמים על הפסוק 'והביא את קרבנה עליה').

בתפיסה זו, שבה המניע הראשוני לקשירת קשר הנישואין הוא הדחף המיני, החתן מקבל על עצמו התחייבות כלכלית כדי לזכות בתשמישה הערב. אילולי היו הדברים כתובים, קשה היה לאמרם, שכן לכאורה החתן קונה את תשמישה של אשתו, כבמנהג הזנות! אלא שכבר במשנתנו העמיד רבי מאיר את הגבול לביאת זנות במאטים לבתולה ובמאה לאלמנה, ועל-כן סוגיתנו, העוסקת בסכומים גבוהים מאלו אינה חשודה בכך. מכל מקום, העקרון של התחייבות כלכלית תמורת תשמיש בא מתוך עולם מושגים שבו מקומה של האישה הוא יותר 'פילגשי'; אף שהשימוש המיני אינו נקנה ישירות בכסף, ערכה של הכתובה נקוב בהתאם למשיכה המינית. לפיכך, המשמעות של הנישואין היא מימוש התאוות והיצרים הטבעיים של החתן אל תוך מסגרת משפחתית קבועה.

מצידה של הכלה, ניתן לשער כי בעולם מושגים כזה רצונה הוא להתקשט על מנת להתיפות בעיני החתן המיועד, כדי לשאת חן בעיניו.¹⁵

אמנם התיאור מבוסס בעיקרו על היצר הפיזי והגס, אך במבט מעמיק יותר, זוהי אמירה מובחנת על היחסים בין הבעל לאישה. מערכת היחסים מייצגת את האישה להיות זו שנבחרת בזכות תכונותיה, ומחכה לבעל, שיעריך אותה וירצה אותה. האישה - מתקשטת ומתחנפת, והבעל - תאב ובוחר.

על כל פנים, הסוגיה דוחה גם את התשובה הזאת: לא בכל נישואין בועל החתן את הכלה לפני שהוא כונס אותה לביתו, וגם אם כן - לא תמיד הכתובה נפסקת לאחר הבעילה. גם אם החתן מתאוה לתשמישה של הכלה, הוא עדיין לא מכיר אותה באופן אישי, והוא אינו יודע למה לצפות, וקשה להבין מדוע הוא משקיע בתוספת. מכאן עוברת הסוגיה לאפשרות השלישית:

רוצה הוא ליתן כמה על קניינו שהוסיף

“קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים”

הגבר תאוה מינית. סיפור מעין זה, אם-כן, לא נוגע באופן ישיר לסוגיתנו, אך סביר מאוד להניח שבטבעו מונחים יסודות הקשורים לעניין.

¹⁵ מצינו את ההתקשטות כגורם מכריע בסיפור במסכת נדרים (פרק ט, משנה י), על 'אחד שנדר מבת אחותו הניה' בגלל היותה מכוערת.

על פי הסבר זה, יש לחתן עניין בעצם קיום הנישואין, שכן האישה הנכנסת לביתו מגדילה את הונו. זהו נוהג רווח לאורך כל הדורות, שהכלה, העוזבת את ביתה ועוברת לבית החתן, מקבלת ממשפחתה נכסים ומתנות רבות. אותם נכסים שנשלחים כסיוע לכלה, מוגדרים מראש כנכסי הכלה, אך הם עוברים למעשה לניהולו של הבעל, והופכים לחלק בלתי נפרד מן המערכת הקניינית שלו. בכך שהחתן לוקח לו אישה, הוא זוכה גם לתוספת נכבדה לנכסיו הפרטיים, ותמורת הנאתו מקבלת נכסים אלו, הוא נאות להעלות את הכתובה.¹⁶

חשוב להבהיר שכבר במשנה חלה על החתן חובה מדויקת ומדוקדקת להעלות את סכום הכתובה כנגד הנכסים הבאים ממשפחת הכלה (כתובות ו, ב-ז). על פי התפיסה זו, הנכסים הללו שייכים לאישה, והיא אמורה לקבל את תמורתם המדויקת במקרה של גירושין או מות הבעל; חובת הבעל להחזרת הנכסים שהאישה הביאה עמה מתבטאת בסכומים שהוא נוקב בכתובה. ועם כל זאת, לא זוהי תוספת הכתובה שעליה אנו דנים כעת. מעבר לחובתו ארוכת הטווח להחזיר לה את הנכסים שהכניסה בבואה לביתו, יש לו גם רווח בטווח הקצר, שכן במשך הנישואין הנכסים הללו משמשים אותו כאילו הם שלו ממש. על הטווח הלא-כל-כך קצר הזה, שבו נוסף רכוש רב לקניינו למשך כל שנות נישואיהם, החתן נאות להוסיף עוד תוספת לכתובה, וזוהי התוספת שעליה נסוב הדיון.¹⁷

גם מלשון המשנה הדנה בתמורה שהחתן נוקב לנדוניה בכתובה, משתמע שהנהנה העיקרי במשפחה מאותם נכסים הוא הבעל. המשנה אומרת 'פסקה להכניס לו' (כתובות ו, ג-ד), במשמע שהנכסים והנכספים שמשפחת הכלה מכניסה - לידי החתן הם מגיעים, והוא הנהנה מהם. מכאן ראייה, שהחתן נהנה בקבלת אותם הנכסים, ויש לו עניין לקבלם, וכנגד רצונו זה - לפי הירושלמי - הוא מעלה בכתובה.

בשונה מנקודת המבט של שתי התשובות הקודמות, הכוללות סיבה הקשורה בקשר תכליתי לנישואין כטעם לתוספת הכתובה, כאן הטעם לתוספת הכתובה קשור רק לפועל יוצא של מסגרת הנישואין. לא מצינו שתאוות הממון היא התכלית לקשר הנישואין, אף

¹⁶ קיימת אפשרות אחרת בפירוש משפט זה בסוגייה. ניתן לומר ש'קניינו שהוסיף' - זוהי אישתו, ובתוספת הכתובה הוא מצהיר את הערכתו הרבה לאישתו החדשה. ברם פירוש זה משאיר אותנו, אחרי הכל, עם הקושי של שאלת הפתיחה בסוגיה - מהי המשמעות של הצהרה זו? תמורת מה הוא מתחייב ואיזה עניין זה משרת מבחינתו? בשל כך העדפתי את ההסבר התועלתני יותר, הממקד את הדיון בממון הנכנס.

¹⁷ אציין כי מצד העניין, יש יחסי גומלין חשובים בין התוספת שבאה כנגד נכסי הכלה לבין התוספת ה'טהורה'. כפי שראינו לעיל בסיפור מן הבבלי (נב): על יהודה בר מרימר, הנכסים הנכנסים בנדוניה מהווים מוקד ללחץ הפוך - לחץ כלכלי על אבי הכלה. כשם שתוספת הכתובה מהווה מוקד כלכלי שבו מבטא הבעל את שאיפותיו, כך מבטאת הנדוניה (שנכללת לבסוף גם בכתובה) את שאיפותיו של אבי הכלה.

על פי שזהו פועל יוצא בעל חשיבות מכרעת במערכות היחסים של הנישואין. בדל הסברה היחיד שניתן להצביע בו על הממון כגורם מכוון בנישואין, נלמד על דרך השלילה מדברי רבה בר רב אדא בשם רב (קידושין ע.): "כל הנושא אשה לשום ממון - הויין לו בנים שאינן מהוגנים, שנאמר: 'בה' בגדו כי בנים זרים ילדו' (הושע ה)". מכלל לאו אתה שומע הן - מכך שנצטרכו חכמים להודיע שהדבר אינו הגון, משמע שהיתה הוה אמינא לנהוג כך, ואולי אף היה מי שאכן נהג כך. עם זאת, מעבר לאיזכור שלילי זה, לא מצינו שהתועלת הממונית של החתן מהווה באופן מפורש תכלית ראשונית שבגינה הוא נושא אישה.

המוקד איננו אפוא במניע המרכזי לנשיאת האישה, אלא בפועל היוצא המשמעותי שנלווה אל התהליך - ריבוי הממון. כאן הסוגיה מעלה על נס את הגורם החיצוני המשפיע ביותר על תהליך הנישואין, אשר קרוב לודאי משפיע גם על גובה הכתובה. אפילו אם הגורם הממוני איננו סיבה ראשונית לנשיאת אישה, ההשלכות שלו תלויות ועומדות לאורך כל התהליך.

זהו גם גורם משמעותי ומחייב לאורך כל שנות הנישואין. העובדה שהאישה עובדת בעבור הבעל והיא צריכה להפריש לו את מעשה ידיה, היא חד משמעית, והיא נשנית כחיוב מפורש במשנה (כתובות ה, ה; כתובות ד, ד).

על דרכו של הסבר זה, אנו פוגשים בברייתא שהבאנו לעיל את ה'מכוערות שבהם', אשר אין להן אף אחד מן היתרונות המהותיים שיש לשתי הקבוצות הקודמות; לכאורה הן מבקשות שישאו אותן 'ללא סיבה', לשם שמים, אך באופן גלוי ומפורש, מתלווה לאמירה זו גם רצון שאיננו טהור באותה מידה - 'ובלבד שתעטרנו בזהובים'. בנקודה שאמורה להיות הרצינית והנשגבת ביותר, שבה הדברים נעשים 'לשם שמים', מתגלה גם האינטרס הפשוט והמשותף לכולם - התאוה הממונית.

בנקודה זו מנסה הסוגיה לבסס את הטיעון המרכזי; מעבר לכל הרצונות הגבוהים, שבהם לאיש יש עניין באישה, מתגלה האינטרס הצר של החתן - העניין הממוני. גם אם אין זו הסיבה המהותית והעיקרית שבגינה הוא נושא אישה, יש לו רווח צדדי שאיננו שולי כלל ועיקר. לעיסקה ההדדית של נשיאת אישה יש השלכות כלכליות משמעותיות במיוחד, ואך טבעי לראות בהן חלק מן המשחק.

אולם הסוגיה, על פי דרכה, דוחה גם את ההסבר הזה, באמצעות העמדת הניגוד למקרה שבו ההסבר איננו רלוונטי:

פסק מן האירוסין פסק מן הנישואין -

ולקרות חתנו שלפלוני כבר הוא בראוי! תשמיש אין בו! קניין - לא הוסיף
מיכן!

קשה להכריע באיזו מן הדרכים יש להבין את הלשון העמומה של המקרה הזה - 'פסק מן האירוסין פסק מן הנישואין' (או שמא כנוסח כתב-היד לפני הגהתו 'ספק מן האירוסין ספק מן הנישואין'). ההבנה הפשוטה מכולן היא זו של קרבן העדה - המחיל את הדברים במקרה שנפסקה הכתובה בזמן האירוסין, ובנוסף הוחלט לנקוב בה סכום גבוה נוסף לאחר הנישואין; במקרה זה לא ברור מהו המניע הממוני, המביא את הבעל להתחייב בכתובה פעם נוספת.¹⁸

על כל פנים, הצד המוכן יותר בקושיה הוא דווקא עיצובה הסגנוני כנקודת שבירה. הסוגיה מראה בפירוט כיצד במקרה המיוחד הזה, לא ניתן לקיים אף אחד מההסברים שהוצעו לעיל לשאלה הראשונה. כל אחת מההצעות האלו יכולה לשמש מבט גיוני על המציאות, אך כפי הנראה בסוגיה, אף לא אחת מהן חושפת את המבט העומד בבסיס התפיסה ההלכתית. כעת תציע הסוגיה את ההסבר הרביעי, המהווה תשובה ניצחת לשאלת היסוד של הסוגיה.

ג. התשובה המכרעת

"רוצה הוא ליתן כמה ולא תחזור בה"

על פי הסבר זה, הסיבה להתחייבותו של החתן בתוספת כתובה היא רצונו לשמור על יציבות הנישואין; באמצעות כך שינקוב בסכום גבוה, יותיר הדבר רושם חיובי על כלתו, הוא יתחבב עליה, והיא לא תרצה לחזור בה מהחלטתה להתחתן עימו. אין כאן הנאה הדומה לשלוש התשובות הקודמות, הנוגעת לאינטרס חיצוני של החתן, אלא תועלת הנוגעת לשני הצדדים, וקשורה באופן ישיר לנישואין עצמם.

ניתן להעמיק ולשאול, כיצד במעשה ההוספה בכתובה החתן מתחבב על הכלה? הסבר פשוט הולך בדרך שכבר ראינו בנימוק הראשון בסוגיה. העובדה שהחתן קובע תג מחיר גבוה לכלה זו, מביאה לפרשנות המתבקשת שהוא מכבד אותה; כפי שבהסבר דלעיל אבי הכלה היה זה שראה בדבר כבוד לו ולמשפחתו, הרי כאן הכלה בעצמה רואה בכך

¹⁸ פירוש אחר מצוי ב'פני-משה', על אתר. באותה מידה שלשון הסוגיה קשה להבנה, כך גם קשה להכריע ולקבל כאחד הפירושים או כשיטה אחרת; מכל מקום, פרשנויות אלו אינן משנות את טענותי לגבי המהלך הכללי של הסוגיה.

כבוד, ועל כך היא מחבבת את החתן. בדרך רומנטית יותר, ניתן להציע שבכך שהחתן קובע לעצמו תעריף גבוה יותר לעת הגירושין, הכלה מבינה זאת כהרחקת האפשרות של הגירושין, משל היתה זו אמירה של החתן שעל מנת לגרש אותה הוא יצטרך להוציא מכיסו ממון רב.

בין כה ובין כה, שאלת ההבהרה של הסוגיה היא מתבקשת:

ויכולה היא? לא כן תני - 'האיש אינו מוציא אלא לרצונו'!

אמר ר' אבין - מעיקא היא ליה והוא משבק לה.

מדוע פתאום יש כאן התחשבות ברצונה של האישה בזיקת הנישואין? הרי ידוע לכל שההחלטה בעניין הגירושין מצויה בידי של הבעל, ומה חשיבות יש למידת רצונה בנישואין? אלא שהסוגיה איננה קובעת את הסברה על פי אמות המידה ההלכתיות הללו, אלא על פי נטיות הלב המעשיות בחברה האנושית - באותה מעשיות מציאותית שבה היא הסבירה את מניעי החתן. באופן מעשי רצונה של האישה יכול השפיע על נטיות ליבו של הבעל, כי היא יכולה להעיק עליו ולהציק לו כדי שיגרש אותה, ועל כן יש לחתן רצון למנוע מצב כזה. זהו הרצון שבעקבותיו החתן פוסק בכתובה סכום גבוה מזה שההלכה מחייבת.

החידוש בתשובה זו משנה את הדיון הסברתי בענייני הכתובה מקצה אל קצה. הכתובה היא סכום המובטח לאישה למקרה של גירושין או מות הבעל, ועל פי ההסברה ההלכתית המקובלת, היא אמורה להרתיע את הבעל מלגרש את אישתו בקלות.¹⁹ לכאורה, כאשר הכתובה מוגדלת, במקרה של גירושין - האישה בעצמה תהיה המרוויחה העיקרית, כי סכום 'הביטוח' שלה יגדל. אין הכרח שהיא תהיה מעוניינת ממש להתגרש רק משום שכתובתה גבוהה יותר, אך בכל זאת נראה שבמקרה של גירושין היא נהנית יותר. על פי סוגיתנו התיאור הוא הפוך לגמרי - דווקא זו שקיבלה כתובה גבוהה יותר, היא זו שתעדיף להישאר במסגרת הנישואין, מכיוון שבעלה מעריך אותה! מבחינה כלכלית, האינטרס שלה הוא הפוך, כי דווקא בגירושין היא תרוויח יותר, אך על פי סוגיתנו, ההבטחה לסכום גבוה בגירושין יכולה דווקא להחליש את רצונה של האישה להתגרש.

האמירה המוסרית בסוגיה זו ניכרת, כאשר משווים את התשובה הרביעית המובאת כמסקנה, לשלוש התשובות שקדמו לה. בשלוש התשובות הראשונות, החתן מתחייב

¹⁹ תוספתא כתובות, פרק יב הלכה א; ירושלמי כתובות, פרק ח הלכה יא; בבלי כתובות, פב.:

בכתובה גבוהה תמורת תועלת 'צדדית', שעונה על אינטרס פרטי מצדו. פעם זהו הכבוד שבשם משפחתה של הכלה, פעם זוהי ההנאה המינית שהוא תאב לה, ופעם זהו ההון האישי שלו, הגדל עם הנישואין. הכלה עצמה לא נתפסה כגורם המשפיע על מהלך העניינים; המעורבות המקסימלית שהיתה לה, על פי אחד ההסברים, היא בהיותה מושא לתאוה המינית, בלי התחשבות בתודעתה העצמית.

את שלוש תשובותיה הראשונות הסוגיה דחתה, והכריעה לכיוון אחר; לחתן יש תועלת אחרת שתמורתה הוא מתחייב בכתובה, והיא - יציבות קשר הנישואין בעצמו. על פי הסברה המכרעת של הסוגיה, האישה היא סובייקט בעל השפעה מכרעת על מערכת היחסים, ואור הזרקורים בעניין תוספת הכתובה - מכוון אליה. יתרה מזאת, הסוגיה מלמדת על כך שבאופן מעשי יש לרצונה של האישה השפעה על מערכת היחסים, ועל החלטה על גירושין. היא מעלה על נס את החשיבות של ההסכמה מן הצד הנשי, ואת ההדדיות שבמערכת הנישואין.

זהו הצד המוסרי של הסוגיה, ובו מצוי החידוש שלה בעולם הסברה, ואולם עוד עלינו להידרש לדרך המיוחדת שבה הסוגיה נדרשת לכיוון המוסרי.

ד. על דרכה של הסוגיה - סיכום

על שאלת הפתיחה של הסוגיה, המתחקה אחר הסיבה לחיוב החתן בתוספת הכתובה - ניתנות שלוש תשובות. לשלוש התשובות דפוס דומה - 'רוצה הוא ליתן כמה ו...', והן נוקטות בגישה תיאורית. הסוגיה נדרשת להסביר את רצונם הפשוט של אנשים, כדי להבין מה התועלת שצומחת להם מן ההתחייבות הזאת. ועם זאת, מן התיאור הפשוט של רצונם של 'כולי עלמא', עולות שלוש נקודות מבט אנתרופולוגיות עמוקות על מערכות היחסים העומדות ביסוד מעמד הנישואין ומתן הכתובה.

התיאור הראשון הוא של מערכת יחסים שעיקרה כבוד המשפחה; החתן, בנוקבו את סכום הכתובה, מעניק ערך לרצונו להשתדך במשפחה, ולכבוד שיעניק לו שם אבי הכלה, ומנגד, אבי הכלה רואה בכינון הקשר המשפחתי עם החתן מעמד של כבוד, וגובה הכתובה שהחתן מסוגל לה מוכיחה את מעמדו. התיאור השני משקף עולם נישואין המושתת על המשיכה המינית, המטביעה את חותמה על מערכת היחסים בין

השנים. התשובה השלישית מתארת את ההיבט הכלכלי של מערכת היחסים בנישואין, שגם אם אינו גורם המחולל את הנישואין, עדיין הוא משמעותי ביותר.²⁰

נדמה לי, שהסוגיה העלתה את שלושת ההסברים על פי סדר חשיבותם בעולם מערכות היחסים של הנישואין בימי חז"ל. התשובה הראשונה היא הגורם המרכזי והמשמעותי ביותר בעולמם של חז"ל, ומצינו כדגמתה סברות מכוננות בעולם הנישואין לרוב. התיאור השני מהווה גם הוא גורם משמעותי במערכת היחסים של הנישואין החז"ליים, והתיאור השלישי אינו סיבה מכוננת לקשירת קשר נישואין, ובכל זאת הוא בעל ההשלכה המשמעותית ביותר - ההשלכה הכלכלית.

אמנם אין הכרח שהשערת לגבי סדר התשובות היא נכונה, אך ודאי הדבר שבכל אחת מן האפשרויות יש מידה מסוימת של חלקיות. כל אחד משלושת התיאורים הוא רק מרכיב חלקי במערכת תרבותית גדולה יותר, ואין הכרח להעמיד את התיאור האנתרופולוגי דווקא על אחד מהם. סביר להניח שאין - לפחות לא בתרבות העברית - עולם של מערכות יחסים, שבו עיקר הקשר הוא מיני, לדוגמה. מן הסתם משמשים שלושת הגורמים הללו בערבובייה. ועם זאת, השאלה הפרשנית המרכזית היא איזה מן התיאורים הוא המוצלח ביותר כהסבר למשנה בעיני הסוגיה, אשר תמקד בו את הדין הסברתי.

לשלושת התשובות שהסוגיה מציעה יש מכנה משותף אחד - לכולן יש ביסוס ריאלי במציאות. זוהי הנקודה ההופכת, לדעתי, את הסוגיה ל'סוגית מבוא' מנקודת מבט אנתרופולוגית, שכן היא מתארת גורמים משמעותיים בנישואין מתוך המציאות המקובלת. מן הסתם אלו הן שלוש התשובות המיידיות שהיינו מקבלים לו שאלנו סתם אדם 'מדוע נותנים כתובה?', וראיה לכך - קישורן יחדיו גם בברייתא ממסכת תענית. לא כן בתשובה הרביעית. לאורך כל המסכת, קשה למצוא סוגיות המתארות יחס של התחבבות על הכלה בפסיקת הכתובה, ובוודאי שהתיאורים המעידים על המציאות באופן אגבי - אינם כאלו.²¹ אין זו תשובה העולה באופן ישיר מן המציאות, והיא אינה

²⁰ מפגיע למצוא את מערכת שלושת הטעמים הללו בהקשרים אחרים לגמרי; הרב יהודה ברנדס, במאמרו 'מועד הנישואין - הלכה דחוייה ומשמעותה' (אקדמות יג, ירושלים, ניסן תשס"ג, עמודים 57-75), מבאר את סוגיית היום הרצוי לקביעת הנישואין, ומעלה בהבדלים קלים את שלושת הטעמים הללו.

הגדיל הרב ברנדס לעשות בהערה למאמרו, כשאף דרש וחיבר את שלושת ההיבטים הללו לשלושת דרכי הקניין בנישואין, בהתאם למשנה (קידושין א, א): 'האישה נקנית... בכסף בשטר ובביאה' (הערה 44). לדעתי, לא די בהסתייגויות שהוסיף לדבריו בהערה; הדברים אינם מפורשים כל צורכם, וההקבלה נותרת עמומה.

²¹ סוגית הבבלי העוסקת במחלוקת ר' אלעזר בן עזריה וחכמים בהמשך המשנה (נה-נו), יכולה להעלות פרשנות הדומה באופן חלקי לציור ההדדי שבכאן. לשיטת חכמים במשנה, הכתובה ניתנת במלואה - כולל

מתיישבת באופן מלא עם הקו 'האנתרופולוגי' של הסוגיה. אמנם ניתן לשער ברמה מסוימת של ודאות שזהו גורם מוסכם בעיני רבים, שהרי כל חתן מעוניין ביציבות נישואיו, ועם זאת – אין זה תיאור טבעי של מציאות נפוצה.

ואף על פי כן, העמדה האנתרופולוגית של הסוגיה עדיין לא השתנה; גם ההסבר זה מנוסח כקודמיו, מבוססי המציאות – 'רוצה הוא ליתן כמה ו...'. הסוגיה אומרת את דבריה במתכונת תיאור משוער של רצונו המציאותי של הבעל. מהו, אם-כן, פשרה של תשובה המנוסחת כאנתרופולוגית אך אינה מעידה על מציאות נפוצה? איזה הסבר 'אנתרופולוגי' נותנת הסוגיה להלכה שבמשנה, לאחר שדחתה את יתר התיאורים העולים מן המציאות?

נדמה לי שהקריאה הפשוטה בתשובה המיוחדת הזו דורשת מאיתנו לשלב את המבט האנתרופולוגי ואת האמירה המוסרית לגוף אחד. לאחר שהסוגיה דוחה את כל ההסברים 'ההגיוניים' לשאלה 'מדוע אדם נותן תוספת בכתובה?', היא מספקת לנו הסבר ייחודי ונורמטיבי, האומר 'מדוע ראוי היה שאדם יתן תוספת בכתובה'. הסוגיה מצפה מקוראיה להבין את נקודת המוצא האנתרופולוגית שלה, ולהבין שהיא מעוניינת בסיבה שבגינה אנשים נותנים כתובה, אך הקוראים נדרשים גם להפנים נקודת מבט חדשה. זהו גורם בעל משמעות מוסרית שלא ניתנה עליו הדעת עד כה, והסוגיה אומרת לנו מה ראוי היה שאנשים ירצו. זוהי נקודת המבט שהסוגיה מעלה על נס.

הסוגיה אמנם פתחה בדיון שנראה כשולי, על הסיבות למתן תוספת הכתובה, אך כפי שראינו, הרגע 'השולי' שבו החתן רוצה את תוספת הכתובה, הוא גם רגע משמעותי, כיוון שבו הוא מכריע את גובה הכתובה כולה. הכרעות רבות של החתן מתנקזות אל

התוספת – גם במקרה של גירושין מן האירוסין, בניגוד לדעת ר' אלעזר בן עזריה, שהעריך את דעתו של הבעל בכך שרצונו היה לשאת אותה. הסוגיה מעלה את הסברה שגם לשיטת חכמים אנו עונים לאומדן הדעת ברצונו של הבעל, שכן פסיקת הכתובה עונה על רצונו ב'איקרובי דעתא'.

הביטוי 'איקרובי דעתא' – קירוב דעת – משמעו שהבעל פסק כתובה גבוהה כדי לקרב את דעתו לצידה של הכלה ולשכנע אותה להצטרף למסגרת הנישואין. עם זאת, לא ברור מלשון הסוגיה אם הכוונה היא לקרב את דעתה של הכלה עצמה או את דעתם של אביה ומשפחתה. בעיני דומה כי חוסר הבהירות בלשון כאן, והעובדה שלא מצינו שהמשא ומתן נעשה מול הכלה עצמה – מכריעים יחד שמדובר בדעתו של אביה. ברם, בשיטה מקובצת מובאים דברי רש"י מגירסה אחרת (בדיבור המתחיל שאינו מופיע בדפוסים): 'משום איקרובי דעתא, שישא חן בעיניה הוא מוסיף לה אפילו באירוסין'. פירושו אמנם מפעים בקירבתו לעניין זה בסוגיתנו, אך הוא אינו נובע באופן מפורש מלשון הסוגיה.

כשם שהדברים אינם בהירים בסוגיה זו, כך אינם בהירים בסוגית בבלי אחרת (מז:): שבה הגמרא תולה את העיקר בביטוי 'משום איתתני' (אולי מבחינת הסוגיה זוהי אף לשון אחרת ל'איקרובי דעתא'). ובאותה מידה של חוסר בהירות אנו קוראים את דברי הסוגיה בעניין הדברים הנקנים באמירה (קב:): 'בההיא הנאה דקמיתתני אהדרי, גמרי ומקני להדדי' – האם זוהי הדדיות בין החתן ואביו לבין אבי הכלה או בינם לבין הכלה בעצמה. על כל פנים, רש"י הכריע שהנאה זו היא בקירוב דעתה של האישה, וזוהי תמונה הדדית החופפת במקצת לסוגית הירושלמי.

רגע פסיקת סכום הכתובה, אך מנקודת מבט הלכתית הוא מחוייב ממילא בחלק מן הסכום (כתובת המינימום והתוספת כנגד הנדוניה). רק תוספת הכתובה היא זו הנתונה מבחינה הלכתית לשיקול דעתו, והרצונות שהסוגיה מייחסת לחתן לגבי התוספת משקפים למעשה את רצונותיו לגבי הכתובה בכלל. הסוגיה גם נותנת בהצעותיה הראשונות תשובות שמתאימות למהות הכתובה באופן כללי, והן מוכיחות שהדיון בנושא תוספת הכתובה הינו רק 'קרבן קפיצה' לדיון מלא ומשמעותי יותר. על פי הסוגיה, מי שחושב כנוהג שבעולם, שהוא נותן כתובה גבוהה מתוך אינטרס של כבוד, מין או קניין, חוטא לסברה האמיתית העומדת בבסיס ההלכה!²² על האדם לשים לנגד עיניו את השאיפה שהאישה תתחבב עליו ואת יציבות הנישואין כמניעים להכרזותיו בנוגע לגובה הכתובה. מבט זה על מערכת הנישואין מייצג עידון מוסרי, בגישה ההדדית ובדגש על רצונה של האישה.

²² בהיבט מסוים, קרובים הדברים לגישתו של רבי אליעזר הקפר במסכת אבות: 'הקנאה והתאוה והכבוד - מוציאים את האדם מן העולם' (ד, כא). אם ניתן להפליג ולדרוש בנפשו של האדם, שלושת אלו הם הדחפים האנושיים הנמוכים, והם תשתיתיים בחייו של כל אדם ואדם. אלו הם הנקראים במקומות אחרים - 'יצר הרע', ואותם מנסה ההלכה בעניין זה לעדן. (ואולי אף זהו טיבה של המסגרת ההלכתית כולה...)